aspekt nummer 5- 2011

MILOSLAVA SLAVÍČKOVÁ

ROMSK SKÖNLITTERATUR I TJECKIEN

Den romska skönlitteraturen i Tjeckoslovakien och senare Tjeckien föddes först efter kommunismens fall. Under 1990-talet växte den explosionsartat och flera romska tidningar och tidskrifter grundades. Inte utan anledning började man tala om en romsk kulturell pånyttfödelse, jämförbar med tjeckernas pånyttfödelse under 1800-talets första hälft.

Romsk skönlitteratur är ett helt nytt fenomen i den romska kulturen. Tidigare var det främmande för den romska minoriteten i Tjeckien och Slovakien att nedteckna sina muntliga berättelser eller tankar, hitta på historier och skriva ner dem. Men romer har givetvis alltid berättat historier för varandra och på så sätt skapat en levande muntlig tradition av sagor, humoristiska berättelser ur livet och gåtor. Däremot har någon skriftlig skönlitterär tradition aldrig funnits, inte heller någon ”kanon” av framstående verk att knyta an till. Detta är ett av problemen de romska författarna brottas med. De traditionella romska konstarterna har alltid varit sång, musik, dans och även bildkonst. Och dessa konstarter är fortfarande i högsta grad levande.

Ett stort problem för den nya romska litteraturens är språket. Det naturligaste hade varit att skriva på romani, men romani var länge ett underkuvat språk. Under kommunisttiden bedrevs en hård assimilationspolitik, som var så fientligt inställd till romani att det var omöjligt att använda språket i officiella sammanhang. Denna politik bedrevs fram till den kommunistiska regimens fall 1989, med ett kort uppehåll under Pragvåren på 60-talet och början på 70-talet. Det har inte varit lätt för romska författare att övervinna den påtvingade misstron mot sitt eget språk. Ilona Ferková (f 1956) belyser det i förordet till sin novellsamling *Čorde čhave / Ukradené děti* (Stulna barn) från 1996: ”Redan som liten flicka ville jag anteckna allt som min pappa berättade, men jag visste inte hur jag skulle göra det. Jag kunde inte föreställa mig att man kunde skriva på romani, och orden på tjeckiska ville inte komma ut ur min mun.”

Andrej Giňa (f 1936) skriver i efterordet till novellsamlingen *Bijav / Svatba* (Bröllopet) från 1991 hur han stegvis kom till insikt om att det gick att skriva på romani: ”Jag började skriva på tjeckiska (...) men bybornas samtal, deras skämt och talesätt, svordomar och beröm klingade på romani i mina öron – och när jag skrev på tjeckiska, var det som en skugga, det saknade saft och must. Och så började jag kombinera båda språken: berättarens röst skrev jag på tjeckiska, dialogerna på romani.” Giňas och andra romska författares publikationer är för övrigt ofta tvåspråkiga: texter på romani löper parallellt med texter på tjeckiska.

Så småningom har romani trots allt blivit en viktig markör för den romska identiteten. Inte alla romska författare skriver dock på romani: några skriver på tjeckiska (till exempel Erika Olahová) eller på två språk (Elena Lacková på slovakiska och senare romani). Därför har man börjat definiera romsk litteratur som litteratur författad av etniska romer oberoende av vilket språk de använder.

En viktig genre i dagens romska litteratur är poesin. Dikterna prisar

romani, dess rikedom och skönhet, slår vakt om dess existens, beklagar romernas hårda liv och förhärligar den romska mentaliteten och livsstilen. Sådan poesi skriver bland andra Jan Horváth och Vlado Oláh. Det finns dock även en betydande andlig poesi, och Margita Reiznerová skriver intim och reflexiv poesi.

Prosaförfattare skildrar gärna det traditionella livet i de slovakiska byarna. En överväldigande majoritet av de romer som idag bor i Tjeckien härstammar nämligen från Slovakien, eftersom många slovakiska romer lämnade de av nazisterna ödelagda byarna i Slovakien och flyttade till Tjeckoslovakiens tjeckiska del strax efter andra världskriget. Även de flesta romska författarna hör till de "slovakiska" romerna.

Gejza Horváth och Andrej Giňa skildrar mellankrigstidens hårda vardagsliv i Slovakien – dock inte utan en viss nostalgisk längtan efter de förlorade traditionella värdena. Andrej Giňa skriver bland annat: "Även om romer var hungriga, visade de aktning för varandra, de höll ihop, kunde förlåta varandra och såg människor i varandra. Vi hade visserligen tomma magar, men våra själar var mätta." Det rådde en fastställd ordning i förhållandet mellan romerna och de slovakiska byborna: Giňas pappa var smed och musiker. Bönderna tycke om honom, eftersom han skodde deras hästar, tillverkade hackor, spikar, kedjor och dessutom brukade spela på bröllop.

Tera Fabiánovás (1930–2007) skildring av barndomen i östra Slovakien är mera drastisk: hon var ständigt hungrig, hade bara en klänning, inga skor och gick till skolan "utan skolväska, läroböcker, penna eller skrivhäfte. Jag hade aldrig något sådant." Och i skolan satt hon längst bak i "zigenarbänken". Det blev dock ännu värre tider: "Kriget kom och vi romer fick inte vistas i slovakiska byar. Naturligtvis fick vi inte gå i skolan heller. Och så slutade jag skolan i tredje klass."

Elena Lacková (1921–2003) blev uppmärksammad genom en suggestiv pjäs om förföljelserna av romer i Slovakien under andra världskriget och en gripande novellsamling. Lacková strävade efter att sprida kunskap om romerna och höja deras anseende. I sina memoarer *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou* (Jag är född under en lycklig stjärna) som kom 1997 skriver hon: "Jag började fundera på om vi måste komma in i samhället på ett annat sätt än på icke-romernas sätt (...) Vi ska visa dem vilka vi är. Vad vi har upplevt och vad vi upplever, hur vi känner och hur vi skulle vilja leva."

Erika Olahovás (f 1957) och Ilona Ferkovás (f 1956) tema är romernas liv i dagens Tjeckien. I sina novellsamlingar tar de upp alla problem som livet i majoritetssamhället för med sig: fattigdom, utanförskap och förnedring, men även förlust av traditionella värden, brottslighet, kvinnomisshandel, spelberoende och alkoholmissbruk. Flera av Erika Olahovás texter har fantastiska, övernaturliga inslag.

Det skrivs mycket om att samlevnaden mellan tjecker och romer inte är utan problem. Mindre känt är att staten, olika stiftelser och organisationer ger ett omfattande stöd till romsk kultur, inklusive bokutgivning. Den romska litteraturen uppmärksammas – den presenterades till exempel på Bokmässan i Prag 2010. Mycket viktigt var grundandet av Den romska kulturens museum, Drom, i Brno 1991. Det är ett dokumentations- och informationscentrum med bibliotek och utställningslokaler där man bedriver en omfattande kulturverksamhet och ger ut museets egen bulletin. Museet har också en hemsida med mycket intressant läsning: www.drom.cz.

– Miloslava Slavíčková

Miloslava Slavíčková är pensionerad lektor i tjeckiska vid Lunds universitet, där hon i decennier verkat som förmedlare av tjeckisk kultur, skrivit otaliga artiklar om tjeckisk litteratur och fostrat generationer av bohemister. Framför allt bör hennes mångåriga arbete med skriftserien Röster från Tjeckoslovakien *(senare* Tjeckiska och slovakiska röster*) framhållas. I samarbete med svenska översättare har hon översatt Karel Čapek, Josef Čapek, Václav Havel, Jiři Marek m.fl. Hon disputerade 2003 på avhandlingen* Bohumil Hrabals litterära collage*. Idag pendlar hon mellan Sverige, Tjeckien och Italien och skriver bland annat artiklar om tjeckiska författares mottagande i Sverige. Hon sysslar även med kulturella förbindelser mellan svenskar och tjecker och översätter från svenska till tjeckiska. Hon gör också radioprogram för ČRo 3-Vltava.*

Läs mer romsk litteratur:
Gunilla Lundgren: *Svarta rosor. Kale ruze. Romsk litteratur, kultur och historia.* Tranan, Stockholm 2003 (2 uppl. 2007).
Elena Lacková: [Jag är född under en lycklig stjärna] Engelsk översättning: *A false dawn – My life as a Gypsy women in Slovakia.* 2000; fransk översättning: *Je suis née sous une bonne étoile.* 2000 (i övers. Ilona i stället för Elena Lacková).

på tjeckiska:
Čalo voďi / Sytá duše. Antologie prozaických textů romských autorů z ČR. Muzeum romské kultury, Brno 2007.
Ty, která píšeš. Čítanka současné české ženské povídky. Artes Liberales, Praha 2008.

PÅ **GÅNG** I FÖRLAGET

Text&Ton – en litterär soaré
En kväll om musik som inspirerat författare och böcker som inspirerat musiker. Aspekt förlag och A P Meister hälsar er varmt välkomna till en litteraturkväll med musikaliskt tema på Kafé Klavér. På programmet står reflektioner kring musikens roll i *Himmel under Berlin* av Jaroslav Rudiš och uppläsningar med ackompanjemang. Gitarristen och singer/songwritern A P Meister berättar om litterär inspiration i sin musik och framträder med texter som präglas av ett mörkt poetiskt bildspråk och musik som rör sig i gränslandet mellan folk, blues, country och akustisk rock. Fri entré.

När: Torsdag 17 november 2011, kl.19
Var: Kafé Klavér, Rutger Fuchsgatan 5 (T-Skanstull)
Info: Aspekt, A P Meister, Kafé Klavér